

OET DORP....

..EN MARKE

STICHTING HISTORISCHE KRING LOSSER

De Stichting Historische Kring Losser stelt zich ten doel de kennis en de interesse voor de geschiedenis van Dorp en Marke Losser te bevorderen in de meest brede zin.

(Bestuurs)leden van de Kring maken deel uit van de Stichting Dorpsbleek, Gemeentelijke Straatnaamcommissie, Gemeentelijke Monumentencommissie en Stichting Erve Kraesgenberg.

De jaarcontributie bedraagt f 20,-. Voor een echtpaar f 25,-.

Rekeningen t.n.v. Stichting Historische Kring Losser:

Rabobank Losser 33.73.08.098

Postbank 3.121.136

Losse nummers a f 2,50 verkrijgbaar bij de redactieleden

OET DORP EN MARKE

verschijnt vier keer per jaar onder verantwoording van de Stichting Historische Kring Losser, Oppericht 1969.

Het bestuur is momenteel samengesteld als volgt:

Thea Evers-Evers (vz.)	Staringstraat 7	7581 BL Losser	538 2613
Herman Bourgonje (secr.) *	Enschedeestr. 19	7582 AE Losser`	538 1615
Georg van Slageren (pmr.)*	Hogeweg 36	7582 CH Losser	538 2850
Leo Augustijn)*	Dingeldeinstraat1	7582 ZM Losser	538 6190
Stieny Meijerink-Hannink	Lutterstraat 53	7581 BT Losser	538 5396
Hermien Scholten-Vos	Gronausestraat 98	7581 CJ Losser	538 1972
Suub Smit	St. Maartenstr. 24	7581 AL Losser	538 8996

)* redactieleden

Inhoud

OET DORP EN MARKE.....	2
Bij het boekje van december 1998	4
Van het bestuur	5
Oolejaorsdag.....	6
Losser omstreeks 1930	6
TWENTSCH DAGBLAD TUBANTIA EN ENSCHEDESCHE COURANT, WOENSDAG 7 MEI 1930	7
Plundering van Losser en de Martinuskerk in 1623.....	15
Boek-bestelhoekje	21

Heruitgave (2021) en opmaak van deze;
Jack Scholtens

Bij het boekje van december 1998

Schreven wij in juli nog dat het aanbod van kopij voor 'Oet dorp en marke Losser' ons zorgen baarde ... het kan verkeren!

Dit nummer begint met een bijdrage van Thea Evers die drie maanden geleden al klaar was maar toen door overvloed aan kopij is blijven liggen. Het artikel bevat de tekst van een interview uit 1930 - midden in de grote economische crisis - met de toenmalige burgemeester van Losser C.J.A. van Helvoort. Het is een zeer lezenswaardig en interessant artikel. Het bewijst ook de waarde van de 'krant' als bron van informatie voor de geschiedenis (van ons dorp).

Tijdens de lezing, die Dick Schlüter uit Enschede op 13 oktober jl. voor de Historische Kring hield over het dagboek van Sweder Schele (1569-1638) kwam naar voren dat dit boek ook informatie bevat over een plundering van Losser in 1623.

Wij prijzen ons gelukkig dat de heer Schlüter bereid bleek over deze tot nu toe minder bekende gebeurtenis uit de geschiedenis van ons dorp, een artikel voor 'Oet dorp en marke Losser' te schrijven.

Met deze twee grote bijdragen is weer ruim voldaan aan ons doel: het bevorderen van de kennis van en de interesse voor de geschiedenis van Dorp en Marke Losser.

Ook deze keer is weer kopij blijven liggen voor een volgende keer. Het gaat dus weer beter met ons boekje.

Jammer dat wij u daarom moeten melden dat een stille werker op de achtergrond ons gaat verlaten. De heer Norbert Klein, die alweer enkele jaren de vormgeving en de grafische reproductie voor zijn rekening nam, zet daar met dit nummer letterlijk en figuurlijk een punt achter. Wij, als redactie, willen hem op deze plaats voor al het verrichte werk heel hartelijk bedanken. We worden nu wat dit deel van het werk betreft weer op onszelf teruggeworpen en zullen erachter komen hoeveel Norbert ons steeds uit handen nam.

De redactie

Van het bestuur

Wanneer u dit nummer van Oet Dorp en Marke Losser ontvangt is het jaar alweer bijna ten einde. De tijd vliegt is zo'n cliché, maar wanneer het december is heb je wel het gevoel alsof de dagen steeds meer in elkaar schuiven. We hebben een druk jaar achter de rug met allerlei activiteiten, maar die zullen we in het komende jaarverslag keurig voor u op een rij zetten.

En ook alweer de vijfde jaargang van Oet Dorp en Marke hebt u van ons in de brievenbus gehad. In 1992 begonnen als een experiment, heeft het nu toch vaste vormen aangenomen.

Wij hopen het vol te houden en zien de toekomst vol vertrouwen tegemoet. Maar u weet, ook uw bijdrage is nodig en welkom.

Heel hartelijk dank aan al onze bezorgers. Zij komen geen fooi bij u halen aan het einde van het jaar, zoals u dat van andere bezorgers gewend bent, maar staan wel weer elke keer klaar om alles te bezorgen. Wij zijn als bestuur heel blij en dankbaar voor deze hulp.

Ook heel blij zijn wij ook met de bestuur aanvulling: mevrouw Gerda Hogebrink is onze geledingen komen versterken. Ze heeft eerst een paar maanden "proefgedraaid" en dat is van weerskanten heel goed bevallen.

Kerst en Oud en Nieuw staan weer voor de deur en namens het bestuur mag ik u hele gezellige dagen wensen en alle goeds voor u en de uwen.

In een oude map vond ik nog onderstaand gedicht, waarvan ik de dichter helaas niet meer kon achterhalen. Het is echter zo toepasselijk voor deze tijd van het jaar dat ik het u niet wil onthouden.

Thea Evers
Voorzitter

Oolejaorsdag

Daar geet nen ool'n griez'n man
Nen gaastok in de haand;
De beene stram, de rugge krom.
Hee löp deur ieder laand.

En staödig geete meer vedan,
Raakt nooit zien tempo kwiet.
Heesteet nich stil, he röst nooit oet ..
Den ool'n da's de Tied.

Straks as as de klokke twaalm slöt
Is weer 'n jaar vuurbij
En Vader Tied löp eeuweg duur,
Vuur ow en ook vuur mi'j.

En alle jaor döt iedereen
Van niesj de beste wèèns'n;
Dan nem wi'j oons het goeje vuur
Meer ach: wi'j bint meer mèèns'n ...

Losser omstreeks 1930

In de Tubantia van 1930 kwam ik een interview tegen met de toenmalige burgemeester van Losser C.J.A. van Helvoort. Een opmerkelijk vraaggesprek in meerdere opzichten. Het geeft niet alleen een beeld van de moeilijke situatie in die tijd, maar ook uit journalistiek oogpunt is het bijzonder door zijn uitvoerigheid. Bij de huidige krant lijkt het wel of men het alleen nog van de koppen moet hebben. Zo'n uitvoerig interview als hieronder volgt maar dan met de huidige burgemeester behoort denk ik niet meer tot de mogelijkheden. Opmerkelijk is het ook door de uitspraken die er in gedaan

worden. Een burgemeester die zegt niet gelukkig te zijn met de inwoners die geen belasting opbrengen maar wel een beroep doen op uitkeringen, dat kom je ook niet meer tegen. En was het u bekend, dat in die tijd mensen min of meer verplicht naar Tilburg zijn verhuisd?

Toch zijn er ook dingen die je nog steeds bekend voorkomen. De moeite die men heeft om Losser te profileren. Altijd wordt het, met name in toeristisch opzicht, ingelijfd bij Oldenzaal of Denekamp.

Ook nu nog heeft de grensovergang in de autobaan de naam Oldenzaal gekregen, maar het is wel Lossers grondgebied. Inwoners van De Lutte kunnen het verkeerslawaaï uitstekend horen. En hoe gaat het straks met de aftakking van de Betuwelijn? Ook over Lossers grondgebied, dat neem ik wel aan.

Er is veel veranderd dus en ook weer niet, oordeelt u zelf

Thea Evers.

TWENTSCH DAGBLAD TUBANTIA EN ENSCHEDESCHE COURANT, WOENSDAG 7 MEI 1930

LOSSER. Het rustige dorp aan de Dinkel. Een onderhoud met den Burgemeester.

Eeuwen lang heeft het dorp Losser daar rustig gelegen tusschen de Dinkeiweiden en den esch, maar nu is het dan toch ook hardhandig uit zijn rust opgeschrikt.

De hervormingstijd is niet spoorloos aan het dorp voorbij gegaan en de inval van Bernard van Galen mag wel als een heel slechte tijd worden aangemerkt. In jongere dagen heeft men heel weinig van Losser gehoord, lag het dorp vergeten en van vrijwel alle verkeer afgesneden. De 20-er jaren brachten verandering door de invasie van Nederlanders, meest afkomstig uit Noord-West Overijssel, het daaraan grenzende Friesland en Drenthe, die in de Duitse fabrieken te Gronau gingen werken en in den oorlogstijd raakte Losser bekend om zijn smokkelarij en zijn groote werkloosheid, maar ook wegens zijn natuurschoon. In dien tijd toch ontdekte Enschede de Lossersche Zandbergen.

Losser is een interessant dorp en wellicht zullen we nog gelegenheid hebben daarover een en ander te vertellen, maar eerst willen wij het woord geven aan den burgemeester dier gemeente, den heer C.J.A. van Helvoort, die ons met de meeste welwillendheid te woord stond toen we hem een en ander over zijn gemeente en het hoofddorp er van vroegen.

Een gemeente zonder geschiedenis.

Geschiedenis, zoo begon de burgemeester moet u hier niet zoeken. In de oude steden beschikte men over de archieven waaruit een geschiedenis was op te bouwen, maar op het platteland ontbreken die geheel. Dat is ook volkomen verklaarbaar. Een formatie in den trant van onze tegenwoordige gemeenten bestond niet. Hier hadden we te doen met de Marken, deze eigenaardige organisaties met haar groot gemeenschappelijk eigendom.

Van die Marken is nogal wat bekend, maar dat heeft met de historie der gemeente als zoodanig weinig te maken en de oude papieren, hier en daar in de boerenbehuizingen nog aanwezig, onthullen vaak wel heel eigenaardige toestanden, maar slaan al evenmin op de geschiedenis der gemeente. Natuurlijk is hier nog veel blijven hangen van dat oude communale bezit en dat kon ook wel niet anders, waar hier de markeverdeling pas plaats vond ingevolge Koninklijk besluit van 9 Juni 1851, no. 36.

Volgens het plan opgemaakt overeenkomstig de holtink besluiten van 13 Mei en 20 Juni 1850 door de Markenrichters van Losser.

Daar hebben wij bv 'De Bleek' (waar de kinderen met Paschen gaan eiertikken), wie is daarvan de eigenaar? Op het kadaster staat wel de gemeente als zoodanig ingeschreven, maar iedereen laat er gebruiksrechten op gelden. Zoo is het ook met het huisje dat op de Bleek staat en waarvan de bewoners toezicht houden op de Bleek. Zij zelf erkennen, dat zij geen eigendomsrechten op het huisje kunnen laten gelden, maar zij kunnen er ongestoord blijven wonen.

Intusschen is Losser reeds vanaf de 12e of 13e eeuw kerkdorp en als burgerlijke gemeente in 1811 ontstaan door afscheiding van het richterambt Oldenzaal. Haar tegenwoordigen omvang kreeg zij in 1807 (=1817) toen de Marken Lutte, Beuningen en Berghuizen met Losser tot een gemeente vereenigd werden.

We vroegen den burgemeester of hij ons ook een verklaring kon geven voor den eigenaardigen gedrongen bouw van het dorp Losser. Ja, antwoordde hij, waarom de menschen allemaal zoo bij elkaar hokken? Dat lijkt mij ook een gevolg van het gemeenschappelijk bezit. Het bouwland mocht niet worden aangetast. Bovendien was de opbrengst van dien aard, dat men moest omzien naar bijverdienste. Zij het niet misschien in de tegenwoordige beteeken is van het woord. Zoo ontwikkelde zich hier al vroeg de huisnijverheid, het spinnen en weven. Deze werkte het bij elkaar wonen in de hand en dan was er nog een factor, de manier om aan een huisplaats te komen. Met hulp van bureu en vrienden paalde men in één nacht een ruimte af, maakte een primitief dak en als 's morgens de schoorsteen rookte, was men eigenaar van een huisplaats. Zoo is Losser, maar zijn ook tal van andere Twentsche dorpen schots en scheef door elkaar gebouwd, zonder dat men zich aan iets dat op een rooilijn leek, hield.

Maar merkten wij op, is in het grondplan van het dorp niets te vinden dat wijst op het bouwen van woningen langs een verkeersweg of een waterloop, zij het dat deze laatste alleen voor afvoer van het een of ander werd gebezigd?

In het geheel niet, vervolgde de heer Van Helvoort. Het eenige wat op eenige ordening lijkt is, dat de huizen rondom de kerk werden gebouwd. Verkeerswegen waren er niet en aan afvoer was in die dagen volstrekt geen behoefte.

Daar waar het landbouwbedrijf meer loonend was zien wij niet dien gesloten bouw als hier in dorp Losser. Kijkt u maar eens naar De Lutte en Beuningen en naar de welvarende landbouwstreken van Holland.

De opkomst der Duitsche industrie.

En hoe is het nu met uw gemeente gesteld, wat dunkt u van haar tegenwoordigen toestand en van haar naaste toekomst?

Ach, Losser heeft zijn slechtste, maar ook zijn beste jaren gehad, en voor de toekomst zie ik weinig perspectief.

Voor de 90-er jaren was Losser een plattelandsgemeente zonder veel vertier. Met de opkomst der Duitsche industrie ging plotseling het bevolkingscijfer met sprongen de hoogte in en Losser kon dien groei niet behoorlijk verwerken. Losser had geen middelen, was arm en de gemeente had geen enkel stukje grond. Hadden andere gemeenten bij de Markeverdeeling een meer of minder belangrijk grondbezit gekregen, Losser kreeg bij de verdeeling niets. De gemeente werd totaal vergeten, alle grond kwam in particuliere handen.

De bewoners die we hier hadden, waren eenvoudige heideboertjes en de immigranten kwamen hier om hun armoede een beetje dragelijker te maken. De belastingen waren zeer drukkend, maar toch nog lang niet voldoende om tegemoet te komen aan de eischen die redelijker wijze te stellen waren. Hoe slecht het met de gemeentefinanciën gesteld was, blijkt wel uit het feit dat alle tien scholen voor Rijksrekening gebouwd zijn.

De uitbreiding der bevolking maakte meerder verkeer noodzakelijk, maar de aanleg van harde wegen bleef hopeloos achter.

Omstreeks 1900 is de Provincie bijgesprongen en sindsdien is het wegennet gaandeweg verbeterd. Successievelijk werden alle buurtschappen door harde

wegen verbonden en nu mag men van een belangrijke vooruitgang in dit opzicht spreken.

Toen kwam de oorlog en de smokkelperiode ...

Intermezzo.

Van die laatste wilden we nog wel graag iets hooren. Dat smokkelen is hier niet erger geweest dan in andere grensplaatsen, maar Losser kreeg den naam vanwege de boter. Toevalligerwijze lag hier een station dicht bij de grens. Eenige kapitaalkrachtige ingezetenen, die op de hoogte waren van de Duitsche behoeften, waren in staat boter en vet bij treinen vol naar de grens te dirigeren en daar werden ze door de bevolking overheen gebracht. De ambtenaren begrepen wel, dat dit uitvoeren van hier te lande noodzakelijke artikelen niet goed was, maar ze konden niet ingrijpen. De uitvoer was niet verboden. Ze moesten in Den Haag instructies vragen en toen die na eenige dagen kwamen was deze uitvoer afgelopen. Maar voor de rest ging het hier als overal elders, met dit verschil, dat hier een heele bevolking werkloos was en dus de drang om door frauduleuzen uitvoer wat te verdienen heel groot.

De slechte tijd voor Losser.

. . . dat was onze slechtste tijd. De oorlog werd in Duitschland gevolgd door de depressie van het geld en waar wij hier geheel van Duitschland afhankelijk waren beteekende dit een bestending der werkloosheid. Zeven jaar lang stond hier een heele bevolking op straat; dat heeft bijna f 3.000.000 gekost, waarvan het Rijk natuurlijk een groot gedeelte betaald heeft maar dat Losser toch op ruim een half miljoen kwam te staan. Het viel eerst niet mee de menschen weer aan geregelden arbeid te wennen. De ouderen hadden het werken verleerd, de jongeren hadden het nooit gekend, maar de werkverschaffing kwam tot stand en op de Duitsche fabrieken werden ook arbeiders van hier aangenomen, die een valuta-toeslag kregen op het in Duitschland verdiende loon. Florissant ging het ook toen nog niet.

Tegen het voorjaar van 1924 kwam aan de werkloosheid plotseling een einde, er kwam vraag naar arbeiders in de Nederlandsche industrie, vooral in Enschede en in korten tijd waren allen in de fabriek. Ook het aantal

Nederlandsche arbeiders werkzaam in Gronau nam sindsdien af van 1600 tot 500. Hoewel de Duitsche fabrikanten gaarne Nederlandsche arbeidskrachten hebben worden ze er nu uitgewerkt. Met het oog op de werkloosheid in Duitschland worden geen nieuwe Nederlandsche arbeiders aangenomen, doch voor de arbeiders is dat niet erg, want de Nederlandsche industrie neemt ze royaal op en van werkloosheid is geen sprake meer.

Een betere periode.

Na al deze misère kwam er voor de gemeente Losser een beteren tijd . Zij profiteerde van de forensen uit industrieel Twente. Hard werd gewerkt aan de aflossing der crisisschulden en men kon zelfs gaan denken aan het hoog nodige dat in de gemeente moest komen: verbetering aan wegen en gebouwen, electrificatie en waterleiding. De crisisschuld is in 1929 geheel afgedaan en ondanks de verlaging der gemeentelijke inkomstenbelasting in 1929 met 1 % en in 1930 met 1/2 % hebben wij kunnen doorgaan met een vrij belangrijken wegeaanleg. De verharding van den weg Overdinkel - Glane 2,5 km en die van Oldenzaal Gammelke - Weerselo 3 km is gereed. Met een derden weg zijn wij thans bezig, n.l. die door de Mekkelhorst vanaf de Beuningerschool naar Denekamp.

Overdinkel is geëlectrificeerd, evenals Zuid-Berghuizen en Beuningen. In Overdinkel is een drinkwaterleiding tot stand gekomen, in dorp Losser werkt men aan het leggen en verbeteren van trottoirs en plantsoenen en in Berghuizen rondom Oldenzaal is een drinkwaterleiding in uitvoering begrepen.

Een nieuwe tegenslag.

Nu komt weer een nieuwe tegenslag en het gunstige vooruitzicht, dat er voor de gemeente tot voor kort bestond is weer verdrongen. Er is hier woningnood geweest, die door particulieren bouw is opgelost, maar nu zijn er best huizen te krijgen, omdat er zooveel arbeiders naar Enschede en Lonneker (toen nog niet geannexeerd met Enschede) vertrekken. Het aantal arbeiders dat op de fabrieken in die plaatsen werkt is niet gering, er rijden een 60 autobussen dagelijks op en neer en nu doet zich de laatste maanden

het verschijnsel voor, dat arbeiders van hier zich ook in Enschede en Lonneker gaan vestigen. Dat is natuurlijk volkomen te begrijpen en te billijken, want dat elken dag heen en weer trekken doet men niet voor zijn plezier. Maar de woningen welke hier leeg komen worden weer ingenomen door andere arbeiders, die niet in de textielindustrie werkzaam zijn, losse arbeiders afkomstig uit arme streken die van alles aanpakken en die in den zomer in Twente ook wel werk vinden, doch die in den winter en bij elken tegenslag op het gemeentebestuur zijn aangewezen.

Deze nieuwe bewoners brengen voor de gemeente twee ongunstige factoren mee. In de eerste plaats brengen ze veel minder belasting op dan de vertrekkende textielarbeiders, in de tweede plaats doen zij de kosten van armenzorg geweldig stijgen. Het is toch wel frappant dat van het 100-tal personen dat zich bij vorst aanmeldde voor onderstand als werklooze meer dan de helft nog geen jaar in de gemeente woonde en dat ondanks de toestroom uit het Noorden de bevolking in het afgelopen jaar weinig is toegenomen. Met de betrekkelijke welvaart, die we gekend hebben, is het weer gedaan, dit demonstreert zich ook in het volgende feit: een paar jaar geleden ging er geen week voorbij of er kwam een aanvraag binnen om verbouwing van een woonhuis tot winkel. Thans is in behandeling een aanvraag van een winkel tot woonhuis. ook de zakenwereld ziet in, dat de gunstige perspectieven verdwenen zijn.

Dat de textielarbeiders wegtrekken is niet zoo erg; de uitgaven zouden minder worden als er maar geen andere en minder goed gesitueerde arbeiders voor in de plaats kwamen.

De eigen industrie brengt geen uitkomst.

Maar kan de nieuwe grootindustrie voor Lossers geen uitkomst brengen?

Ik geloof van niet, de moderne industrie heeft veel machines, maar weinig arbeiders. Misschien zijn er bij de Textielmaatschappij L. van Heek en Zn. nu een 200-tal arbeiders aan het werk, daarbij zijn er heel wat, die van elders dagelijks hier heen gebracht worden, ook uit Deutsche plaatsen en een spinnerij kan zoo heel veel arbeiders niet opnemen. Was het een weverij dan was de toestand misschien iets gunstiger en mocht de fabriek uitgebreid

worden, dan wordt het wel wat beter maar uitkomst brengen doet dat ook niet. Uitkomst zou alleen komen, indien de Duitse fabrieken weer onze arbeiders konden opnemen, want dan zouden de Nederlandsche textielarbeiders zich weer hier vestigen. Overplaatsing naar Duitschland zelve, zoo als nu naar Enschede-Lonneker, valt niet zoo erg te vrezen, want het verschil in milieu enz. houdt velen tegen. Aan de Duitse toestanden passen de Hollandsche arbeiders zich niet zoo gemakkelijk aan, als aan die welke zij in de Twentsche plaatsen vinden.

Dat overplaatsen van arbeiders is toch eigenaardig. In den tijd der grootste werkloosheid hebben wij getracht de menschen van hier naar Tilburg over te brengen waar een katoenspinnerij geopend werd die de arbeiders van hier goed kon gebruiken. Een 50- tal gezinnen werd min of meer gedwongen naar Tilburg overgebracht, ze zijn alle teruggekomen en nu trekken ze vrijwillig weg naar Enschede.

Op vestiging van meerdere industrieën in Losser, waardoor de immigranten blijvend werk zouden kunnen krijgen en dus de gemeentekas minder zwaar belast zou worden valt ook niet te rekenen. De industrie vestigt zich het liefst daar waar reeds veel industrie is en trekt de benoodigde arbeiders naar zich toe. De gunstige vestigingsvoorwaarden voor de industrie zijn wat Losser betreft niet vele.

Ongunstig zijn: de geïsoleerde ligging tegen de grens aan met alleen aansluiting aan een locaalspoor, de afwezigheid van vaarwater of water door drijfkracht. Gunstig zou zijn de grondprijs en de aanwezigheid van arbeidskrachten maar deze factoren zullen in de meeste gevallen niet den doorslag geven. Neen, hoe men het ook wendt de toestand blijft weinig hoopvol en wat de toekomst zal brengen is op geen stukken na te zeggen.

Het natuurschoon in Losser.

Ten slotte brachten we het gesprek op het natuurschoon van Losser. Wat dat betreft zeide de burgemeester zijn wij niet misdeeld. Losser zelf is aardig en in zijn naaste omgeving heeft het plekje welke elke natuurvriend bekoren. Aan de Dinkel in den Broekhoek is het werkelijk mooi, maar de grootste schoonheid spreidt toch wel de Lutte, het Lutterzand en Beuningen ten toon

maar de naam Losser wordt niet genoemd. Als men het over ons natuurschoon heeft, dan heet dat het Sterrebos bij Denekamp hoewel het in onze gemeente ligt evenals al die prachtige plekjes aan de Dinkel vanaf dat bosch stroomopwaarts.

De Lutte behoort in den volksmond bij Oldenzaal maar ook dat prachtige landschap is een parel die Losser behoort. Enfin wat natuurschoon betreft kan Losser zich laten zien en de nieuwe wegen zullen het nog beter dan tot nu toe ontsluiten.

Met een woord van dank namen we afscheid van Losser's burgemeester, aan wiens energie en werkkraft die gemeente veel te danken heeft, en die ons zooveel interessants had medegedeeld.

Plundering van Losser en de Martinuskerk in 1623

In de literatuur over de geschiedenis van Losser wordt 1665 terecht als een rampjaar voor het dorp beschreven. Door toedoen van soldaten in dienst van de bisschop van Münster werden de Martinuskerk en een groot deel van het dorp geplunderd en platgebrand.

Volgens aantekeningen van de in 1743 overleden Hermanus Lippinkhof ging het om 40 á 50 huizen. (Zie voetnoten 1 en 2). Minder bekendheid genieten de gebeurtenissen in de voor Losser c.q. Twente rampzalig verlopen maanden augustus en september in het jaar 1623. Om een indruk van de gebeurtenissen te geven putten wij uit het dagboek van jonker Sweder Schele (1569-1638) die woonachtig was op de havezate Weleveld bij Borne. (Zie voetnoten 3 en 4).

Dick Schlüter

Na de beëindiging van het Twaalfjarig Bestand in 1621 verliep de oorlog tegen de Spanjaarden voor de Republiek der Verenigde Nederlanden niet ongunstig. Na het ontzet van Bergen op Zoom in de zomer van 1622 werd het Spaanse leger in het defensief gedrongen. Een deel van het Staatse leger

kreeg daardoor de handen vrij om naar het noordoosten op te rukken en zich te mengen in de oorlog die vanaf 1618 in de Duitse landen woedde. Die oorlog was uitgebroken tussen het katholieke Oostenrijkse keizerrijk en het door protestanten gedomineerde koninkrijk Bohemen en escaleerde tot een grootschalige godsdienstoorlog waarbij Denemarken, de toenmalige grootmacht Zweden en ook de Staten Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden betrokken raakten. De oorlog werd uitgevochten op Duits grondgebied.

Eind oktober trokken Staatse ruiters onder leiding van generaal Van Mansfeld vanaf Emmerich door het katholieke Münsterland en volgens het dagboek van Sweder Schele berokkenden ze de bevolking 'groten schaden'.

Net als in 1665 betekende ook in die tijd de komst van een leger overlast en gevaar voor de lokale bevolking. De discipline van de troepen was in veel gevallen zodanig dat zowel 'vriend' als 'vijand' plundertochten ondernamen in het gebied waar men doorheen trok.

1622

In 1622 volgden de infanterie en het geschut een andere route dan de Staatse ruitery. Ze waren namelijk per boot van Emmerich naar Deventer verscheept en hadden als opdracht om via Overijssel naar het Eemsland te trekken. Volgens Sweder hadden de troepen van Van Mansfelden Brunswick een slechte reputatie en op 24 oktober reisde hij naar Deventer om een vrijgeleide voor zijn familie en bezittingen te regelen. Volgens het dagboek namen de boeren en burgers die langs de route Deventer, Holten, Goor, Delden, Borne, Weerselo, Ootmarsum en Uelsen woonden geen risico; 'Dat volk was alles gefluchtet, die van Holten in Lochumerbroeck, die van Borne en die van Goor na Albergen; trock den 30 oktober des morgens dorch Borne. Die abdisse van Weerselo (Elisabeth van Oldenhuisz) en juffer Raesfeld weren op Welvelde gefluchtet; end dit huisz ook voll goets van omliggende buerschappen.'

Blijkbaar was de verdediging van Oldenzaal te sterk want het Staatse leger liet een belegering achterwege en trok direct de grens over en men kon in

Twente weer verlicht adem halen. Maar dat was niet van lange duur want de echte overlast moest nog komen.

Veldslag bij Wüllen

De Staatse plundertocht in Middenen Noord Duitsland had tot gevolg dat de Oostenrijkers vanuit het zuiden oprukten. De graaf van Anholt veroverde in 1623 Coesveld, Vreden en Rheine en kreeg zo het tot dan toe neutrale Münsterland in handen.

Door deze veroveringen verbrak hij tevens de aanvoerroute voor de hoofdmacht van het Staatse leger dat onder leiding van Van Brunswick in het Hochstift Osnabrück aan het plunderen was. Aangezien er tevens een groot leger onder leiding van Tilly naderde besloot Van Brunswick terug te trekken naar het grondgebied van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Toen Van Anholt en zijn troepen zich hadden aangesloten bij het leger van Tilly besloten de Oostenrijkers aan te vallen. In de namiddag van 6 augustus werd de achterhoede van het leger van Van Brunswick op de Wülleres niet ver van Stadtlohn achterhaald en vervolgens in de pan gehakt. Volgens Sweder Schele was de Staatse ruitery tijdens de slag op de vlucht geslagen en het voetvolk verstrooid. Ongeveer 1400 soldaten van Van Bronswiek werden gedood en vele duizenden gaven zich over.

Het Staatse leger telde 16.000 man voetvolk en 6.000 man ruitery. De gevangenen werden na enige dagen zonder wapens in de omgeving van Münster weer vrijgelaten en moesten verder voor zichzelf zorgen.

Van Brunswick was met 5.000 ruiters en 2.000 man voetvolk naar Bredevoort ontkomen en vluchtte vervolgens naar Brabant waar de Staten Generaal het grootste deel van hun leger hadden geconcentreerd.

Moord, brand en plundering

Tilly bleef drie dagen op het slagveld om de buit te sorteren en de doden te begraven. Daarna trok hij via Rheine, Nordhorn en Meppen naar Ost-Friesland waar nog een Staats leger onder leiding van generaal Van Mansfeld actief was. Sweder merkt over het roven en plunderen op;

'Die Mansfeldischen sinnen niet veel beter. Hebben Ostfriesland jamerlick verdorven.' Mansfeld liet het niet op een veldslag aankomen en trok snel met het geroofde goed terug naar Staats grondgebied. De Oostenrijkse ruitery begon vervolgens het grensgebied onveilig te maken.

De gevolgen van de veldslag op de Wulleres en de activiteiten van de Oostenrijkse troepen waren voor Twente desastreus. In zijn dagboek noteerde Sweder Schele het volgende;

'Dat volk stroipede ook seer in Twente, dorscheden het koren aff, slögen die hazen doet end namen weg wat sie krigen konden. Sinn en ock adelike huiser ongeachtet sauvegarde(=vrijgeleide) geplundert worden. '

In Twente ging het om de adellijke huizen Beuningen, Herinckhave bij Fleringen en Benardinen bij Enschede. De bewoners van het Huis Beugelskamp bij Beuningen hadden door fel verzet kans gezien een troep plunderende soldaten met geweervuur op afstand te houden. Niet alleen soldaten van Tilly trokken rovend, plunderend en verkrachtend rond, ook voormalige Staatse soldaten van het verslagen leger van Van Brunswick die via allerlei omwegen terugkeerden naar Staats grondgebied zorgden voor veel overlast.

Ruitery van Tilly die in Salland rondtrok werd volgens het dagboek door Staatse ruitery verslagen. In Twente gaf de bevelhebber van het Spaanse garnizoen van Oldenzaal opdracht om overal de landweren te herstellen en zelf trok hij met twee vendels ruitery door de streek om Oostenrijkse plundersaars te onderscheppen en hen het roofgoed te ontnemen.

Oldenzaal

Aangezien de Oostenrijkse troepen geen rekening hielden met vrijgeleides had de Twentse adel - voor zover men daar kans toe had gezien - zijn kostbaarheden binnen de stadsmuren van Oldenzaal gebracht. Daarbij speelde zeker mee dat de Spaanse koning en de Oostenrijkse keizer niet alleen geloofsgenoten maar ook politieke bondgenoten waren. Aangezien de Oostenrijkse soldaten het Spaanse Oldenzaal (de stad werd pas in 1626 definitief door Staatse troepen veroverd) niet zouden aanvallen, waren lijf en

goed daar het veiligst. Ook Sweder Schele had er de nodige kostbaarheden opgeslagen. Tevens huurde de lutheraan(!) Sweder Schele van 18 augustus tot en met 2 september Spaanse (!) troepen om zijn havezate Weleveld in Borne te verdedigen.

Broeklanden

De plattelandsbevolking moest zichzelf zien te redden en volgens het dagboek dreven de boeren in Twente vanaf half augustus hun koeien en varkens naar de moerassen en broeklanden om zich daar te verschuilen tegen de Oostenrijkers. Volgens het dagboek gedroegen deze zich als 'een schrecklick wilt folck'. 'Die huiszluiden van Gildehuusz, Oetmarsen lagen hier veel in 't broek met hare beeste; Onder Oldenzell lag 't so völl als gaen konde.'

Het is aannemelijk dat niet alleen de boeren van Gildehaus in de omgeving van Borne en Weerselo in de moerassen bivakkeerden maar ook de inwoners van Losser en omgeving. De inwoners van Borne zelf waren binnen de stadsmuren van Oldenzaal gevlucht en keerden pas op 23 augustus naar hun huizen terug.

Op die datum waren volgens het dagboek de kerken van Enschede, Losser, Tubbergen en Denekamp reeds 'geplunderd'.

Waarschijnlijk had het plunderen van met name de kerkgebouwen te maken met de gewoonte – in 1665 handelden de inwoners van Losser op dezelfde wijze toen het leger van bisschop Bernard van Galen naderde - om goederen in stenen (!) gebouwen op te slaan.

Er werd niet alleen geplunderd maar ook vermoord, verkracht en in brand gestoken; 'hin end her eenige huise gebrant, luide doet geslagen end onmenschlick gegrassiert. Den 26 augusti wardt om Wersel als ock in Geesteren een huusz gebrant end kercke van Tubberge spoliert.'

September

Eind augustus kregen de Oostenrijkse soldaten van hun officieren opdracht zich in Emsbüren in de Graafschap Bentheim te melden. Ze ontvingen daar

soldij en werden vervolgens over verschillende garnizoenen in Neuenhaus, Nordhorn, Schüttorf, Steinfurt enz. verdeeld.

Dit had tot gevolg dat de rust langzaam maar zeker weerkeerde op het Twentse platteland.

Sweder stuurde op 2 september de soldaten die op zijn kosten in zijn huis waren gelegerd terug naar Oldenzaal. Het is waarschijnlijk dat in die tijd ook de boeren uit Losser en omgeving weer naar huis gingen.

Desondanks vonden er dat najaar nog regelmatig plundertochten plaats. In het dagboek maakt Sweder bijvoorbeeld melding van zeven ruiters die in de omgeving van Almelo op vissers in een schuit hadden geschoten en vervolgens de havezate Herindehave (opnieuw) hadden geplunderd.

Uiteindelijk zorgde de winter voor rust, maar veel boeren moeten in die tijd honger hebben geleden omdat de oogst was vernietigd of gestolen door het Oostenrijkse leger.

Pas in 1648 toen in Münster de vredesverdragen inzake de Dertigjarige zowel als de Tachtigjarige Oorlog werden getekend keerde de rust terug. Een rust die uiteindelijk in 1665 opnieuw wreed werd verstoord.

Voetnoten

1. Olde Meierink, L.H.M., Monumenten van Losser; inventarisatie en beschrijving van de bestaande en verdwenen monumenten van cultuur en geschiedenis in de gemeente Losser (Deel I), Stichting Historische Kring Losser (1980).
2. Slageren, G.W.Th. van., 400 jaar Hervormden in Losser, Stichting Historische Kring Losser (1998), pag. 43-46.
3. Zie de transcriptie van het dagboek gemaakt door mr. Adri de Bakker, ter inzage in het Rijksarchief Overijssel te Zwolle, Band I, folio 903-911.
4. Bakker, mr. Adri de/ Schlüter, drs. Dick, Gott beteredesen tidt. Jonker Sweder Schele: ooggetuige van de tachtigjarige Oorlog, Twents-Gelderse Uitgeverij De Bruyn (Oldenzaal, 1995), pag. 121-122.

Boek-bestelhoekje

G.W.Th. van Slageren, Hogeweg 36

De boeken zijn op bovenstaand adres te verkrijgen.

- Losser omstreeks 1890 ..... f 10,00
Een beeld van een keihard en armelijk bestaan in een nog grotendeels agrarische gemeenschap.
- Het Teylershuis en zijn bewoners ..... f 4,50
Geschiedenis van het ruim 3 eeuwen oude huis, met veel Genealogische gegevens, o.a. over de geslachten Froen of Froom, Teylers en Hulsken
- Het Heininkshoes in Dorp Losser ..... f 4,50
Dit eeuwenoude huis werd bewoond door de geslachten Assink, Lippers, Heinink, Winkelkolte en Ten Venne.
- Monumenten van Losser. Deel 1 ..... f 15,00
Rijk geïllustreerd standaardwerk over de grenzen en grensstenen, de verdedigingswerken en versterkingen en de borgen en hoven.
- Losser voorheen en thans I ..... f 25,00
Fotografische herdruk van het boek van de oud-burgemeester van Losser, uit 1926.
- St. Catharina-klooster Almelo en Klooster Maria Vlucht op de Glaan ..... f 10,00
Het voormalige Almelose klooster werd in 1665 opgeheven en de zusters vonden een wijkplaats direct over de grens, waar het klooster onder de naam Mariavlucht tot 1811 bleef voortbestaan.
- Grondstukken en bewoners van Dorp en Marke Losser omstreeks 1820 resp. 1832. Samen 3 delen ..... f 25,00
Alle veldnamen, boerderijen, huizen, bewoners/eigenaren, en daarbij een schat aan historische gegevens en kaarten.
- Losser en zijn kerkdorpen in oude foto's deel II ..... f 25,00
Historische foto's over Dorp en Marke Lasser en de kerkdorpen Overdinkel, Glane, De Lutte en Beuningen.
- Bernardus Stichting Losser, 1916-1991 ..... f 17,50
Geschiedenis van het ziekenhuis/bejaardenhuis, waar de verzorging in handen was van de Zusters van de orde van Julie Postel uit Boxmeer.

- In Losser is niets gebeurd 1940- 1945 ..... f 35,00
Losser en zijn kerkdorpen ten tijde van de Duitse in val, de bezetting en de bevrijding.
- De Schultinchof Losser ..... f 9,50
Het oude gewaarde erve, later bekend als Greve en Smit en de geslachten die er woonden.